

Lino Veljak

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
lveljak@ffzg.hr

Jednakost bez slobode ili jednakost bez pravednosti?

Sažetak

U ovom prilogu promišljanju se konzekvencije različitih shvaćanja ideje jednakosti na području teorijâ demokracije i posebice političke prakse. Tek se diferenciranjem ključnih pojmova (poput jednakosti, jednakopravnosti, nivelacije, itd.) mogu nadmašiti one lažne alternative koje proizlaze iz nerazjašnjena korištenja odnosnih pojmova i ideja, te onemogućiti njihovu preobrazbu u prazne riječi. Odatle je moguće i postavljanje pitanja o trećem putu koji bi bio u stanju ukloniti lažnu alternativu između totalitarna egalitarizma i razorna neoliberalizma.

Ključne riječi

jednakost, jednakopravnost, sloboda, egalitarizam, nivelacija, pravednost

Velike riječi, koje bi trebale označavati velike ideje, često se svode na prazne riječi, lišene značenja i bilo kakve uvjerljivosti. Pod velikim riječima i velikim idejama¹ podrazumijevaju se, dakako, riječi i ideje koje su općeprihvatljive, oko kojih vlada opća suglasnost, a čiji se predmet, ono na što se te riječi i ideje odnose, istodobno iskazuje u rascjepu norme i ozbiljenja norme ili, drugom terminologijom, u rascjepu između faktičkoga i poželjnoga, odnosno rascjepu između faktičkoga i zahtijevanoga ili pak između zbiljskoga i (ne)mogućega (faktički nemogućega koje bi moglo postati mogućim); trećom pak terminologijom izrečeno, te se riječi i ideje iskazuju u aproksimativnom karakteru njihove ozbiljivosti. Riječi i ideje nerijetko se degenerativno preobražavaju u floskule i neobavezujuće (pa i banalne, u svojoj banalnosti odvratne) fraze. Treba li uopće navoditi primjere? Analiza govora bilo kojega političkog demagoga (ili, pesimistički govoreći, bilo kojega realpolitičara i bilo koje realpolitičarke) dao bi nam obilje takvih primjera. No, primjere te vrste mogli bismo naći i u drugim područjima ljudskog djelovanja, sve od običnog života. Svi se slažemo da se oko poštenja ili nepovredivosti ljudskog života ne može

¹

Dvojestvo *riječ–ideja* ne koristi se ovdje slučajno niti iz puko retoričkih razloga. *Riječ* (dakako, u gramatičkom obliku imenice), koja označava *pojam*, valja, naime, bezuvjetno razlikovati od *ideje* (iako možemo sresti primjere identifikacije pojma i ideje, i to ne tek u običnom govoru, što uopće nije čudno ako znamo da mnogi koji sebe drže kvalificiranim filozofima izjednačavaju, primjerice, razum s umom). Na najelementarnijem planu, ideja je

složenija od pojma, sastoji se od više pojmova i predstavlja rezultat pojmovnog zahvaćanja stvari. Na razini koja je ovdje relevantna, ideja predstavlja predodžbu općenitijeg karaktera kojom je zahvaćen duh epohe te ona čini orijentacijski putokaz, koji se degenerativno može transformirati u apstraktne ideale i vrednote, a u procesu radikalne degeneracije i u ideologijske utvare i druga sablasna oblička iskrivljena i izmanipulirane svijesti.

pregovarati. No, problemi nastaju već oko odredbe poštenja ili odredbe ljudskog života. A da se i ne spominje općepoznata činjenica da nema tog kršitelja ideje poštenja (čak i neke najreduciranije i univerzalnim pravom jednoznačno regulirane inačice dotične ideje) koji se javno – a možda i privatno – neće zaklinjati u neprikosnoveno važenje zahtjeva za poštenjem...

Ipak, oko riječi *jednakost*, nedvojbeno, nipošto ne vlada potpuna suglasnost. Ako bi se i *slobodi* i *pravednosti* na prvi pogled mogla pripisati univerzalna konsenzualnost (druga, međutim, je stvar što ova ili ona škola mišljenja ili pak pojedina osoba podrazumijeva pod njima, a posve treća – i bitna – stvar to što se ta konsenzualnost pri elementarnoj analizi iskazuje kao posve neosnovan privid), to samo djelomice vrijedi i za jednakost. Skandalozno su, primjerice, u suton antičkoga svijeta morale djelovati revolucionarne riječi apostola Pavla o jednakosti gospodara i robova, i muškaraca i žena² (koliko god ta jednakost bila ograničena na jednakost pred Bogom, jer u ovozemaljskom životu robovi imaju slušati svoje gospodare, a ovi su tek dužni da se spram njih milosrdno ponašaju; žene su dužne slušati svoje muževe,³ šutjeti u crkvi, itd.). Robovi su dotle bili oruđa koja govore, žene načelno niža kategorija živih bića lišena muške umnosti, o čemu možda najbolje svjedoči Aristotel.⁴ Na ovozemaljskom planu ideja jednakosti (i to u formi jednakopravnosti) probija se tek s građanskom revolucijom, a ako je jednakopravnost punoljetnih građanki i građana tek u najnovije vrijeme postala općim mjestom, oko kojega načelno vlada suglasnost, to još uvijek ne znači da je ta suglasnost doista univerzalna. Ostavimo li po strani kompleksno pitanje stranaca i njihovih prava, ostavimo li, nadalje, po strani teoretičare egalitarizma i teoretičarke rodnog esencijalizma te proglasimo li sociobiologijski, rasnoteorijski i drugačije nadahnute teoretičare načelne nejednakosti (i konzekventne neravnopravnosti) jednako toliko ridikuloznima koliko su to (danas definitivno, čak i kod nas, marginalizirani) zastupnici obnove ideje »stališkog društva« ili kakve druge varijante organske zajednice načelno nejednakih individua i skupina, moći ćemo ustvrditi da načelna suglasnost u pogledu važenja ideje jednakosti ipak postoji.

Ta se suglasnost može manje ili više evidentirati u onoj mjeri u kojoj vlada – bar na verbalnom planu – suglasnost oko slobode, pravednosti, solidarnosti, sreće... Stoga će – izuzmemo li navedene i tomu slične zastupnike i zastupnice nejednakosti – oko jednakosti biti uspostavljen takav konsensus koji dolazi do izražaja u pogledu ideje poštenja i ideje nepovredivosti ljudskoga života, a što među ostalime rezultira i time da gotovo i nema lopova koji se neće zaklinjati na poštenje niti ubojice koji se neće zaklinjati na svetost života (ponekad čak i od začeca pa do prirodne smrti, s iznimkom novačenja u vojsku, ali samo onu vojsku koja će po vlastitoj – državno ili i etnički legitimiranoj – definiciji voditi isključivo pravedne i obrambene ratove, čak i kad se ti ratovi vode na tuđem teritoriju). Nije bilo – a valjda i neće biti – tog vojskovođe koji bi čak i posumnjao u to da bi njegova vojska mogla biti uključena u neki moralno dvojbena oružani sukob. Slično je i s jednakošću. Mnogi prakticiraju najraznovrsnije (opravdanije ili manje opravdane oblike nejednakosti i neravnopravnosti),⁵ ali gotovo nitko – izuzmemo li spomenute sociobiologe i slične (zastupnici egalitarizma se tu iz razumljivih razloga ne računaju, oni se nerijetko na praktičkom planu iskazuju upravo kao praktikanti nejednakosti i neravnopravnosti, ali o njima će još biti govora) teorijski i retorički ne zastupa ideju ili vrednotu nejednakosti.

Mogli bismo zaključiti da ideja jednakosti dijeli sudbinu svih drugih velikih ideja: i ona se transformira u praznu riječ bez pokrića. Odatle bi slijedio zah-

tjev da se konzistentno razdvaja verbalno zastupanje jednakosti od njezina praktičkog relativiziranja, kršenja, opovrgavanja i obesmišljavanja, u analogiji, primjerice, s prokazivanjem verbalnog zaklinjanja na poštenje što ga iznose počinitelji nepoštenih djela. Ima tu, međutim, jedna velika razlika: ako se o definiciji poštenja i nepoštenja može itekako raspravljati, ipak se (tzv. intuitivnim putem) može uspostaviti neka temeljna opća suglasnost o tomu što bi bilo u skladu s principom poštenja, a što bi pak od njega očigledno odudaralo. S jednakošću su stvari mnogo složenije. »Intuitivna suglasnost« u pogledu neprihvatljivosti institucije ropstva nipošto nije dovoljna! Pojam jednakosti ima veoma različita značenja te stoga nema ni načelne suglasnosti oko toga što jednakost zapravo jest i koja je njezina istina.

Jednakost nije pojam istovjetan jednakopravnosti, iako su oba pojma povezana s pojmom pravdnosti.⁶ O toj diferenciji ne vode računa zastupnici egalitarističkog koncepta jednakosti.⁷ Polazeći od zdravorazumskog uvida u to da svi imamo jednake želuce (pri čemu iznimku predstavljaju pretile osobe, ali budući da pretilost – kako je to medicinski jednoznačno dokazano – nije dobra za zdravlje, onda bi se gojazne osobe u interesu vlastita zdravlja i dobrobiti trebale podvrći postupcima smanjivanja tjelesne težine, dakle trebale bi praktički težiti ujednačavanju sa standardom), egalitaristi tumače jednakost kao jednakost u potrebama i u dostupnosti njihova zadovoljavanja. Odatle slijedi zahtjev za nivelacijom, koja implicira preraspodjelu. Zahtijevanom preraspodjelom resursa svi će imati jednako, a budući da se dane potrebe ne mogu zadovoljiti u optimalnom obliku, neke će potrebe ostati nezadovoljene, sve do utopijske budućnosti kad će dostupnost resursa biti takva da će svatko moći neposredno zadovoljavati sve svoje potrebe.⁸ Polazeći pak od pseudokantovskog uvida u to da sva ljudska bića posjeduju načelno istovjetan um, egalitaristička nivelacija ide i dalje od razine potreba i njihova zado-

2

Usp. *Kol.*, 3,18–4,1, te *Ef.*, 5,22–6,9.

3

Usp. *I. Kor.*, 7,3–5, te *Ef.*, 5,21–25.

4

Usp. *Politika*, 3–13, također *Nikomahova etika* te, osobito, *De generatione animalium*, I 716a.

5

Možda formulacija »opravdaniji ili manje opravdani oblici nejednakosti i neravnopravnosti« izaziva zbunjenost. Stoga valja podsjetiti na znamenit primjer koji govori o apsolutnoj nesvršishodnosti i neprihvatljivosti demokratskog odlučivanja osoblja i putnika o primjeni procedura leta u zrakoplovu ili plovidbe na brodu (ili, slično, demokratskog odlučivanja pri transplantaciji srca, gdje se odluke za trajanja operacije donose, primjerice, konsenzusom kirurga i pomoćnog medicinskog osoblja, a eventualno i zainteresirane rodbine pacijenta). Dakako, takvi se primjeri veoma često koriste u situacijama koje nisu ekvivalentne navedenim slučajevima i gdje se princip kompetentnosti zloupotrebljava u neke sasvim druge svrhe (primjer sa svojedobnim proglašavanjem Hrvatskog sabora kokošinjecem može uputiti na karakter takvih

svrhâ te ujedno jasno ilustrirati smisao sintagme »opravdaniji ili manje opravdani«).

6

Usp. npr. Ralf Dahrendorf, *Über den Ursprung der Ungleichheit unter den Menschen*, Mohr (Siebeck), Tübingen 1966.; Michael Walzer, *Spheres of Justice*, Basic Books, New York 1983.; Sidney Verba, Norman H. Nie, Jae-on Kim, *Participation and Political Equality*, University of Chicago Press, Chicago–London 1997.; Ronald Dworkin, *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*, Harvard University Press, Cambridge–London 2000.; Richard Wilkinson, Kate Pickett, *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*, Allen Lane, London 2009.

7

Usp. Angelika Krebs (ur.), *Gerechtigkeit oder Gleichheit. Texte der neuen Egalitarismuskritik*, Suhrkamp, Frankfurt/M. 2002.

8

Ozbiljno razmatranje ove problematike nipošto ne smije zaobići pitanje o izvoru i naravi ljudskih potreba, o razlici između tzv. primarnih i sekundarnih potreba, kao ni uvid u to da su modaliteti potreba historijski i povijesno generirani i oblikovani.

voljavanja, te vodi – u inačicama konzekventnog ili radikalnog egalitarizma – duhovnoj i intelektualnoj nivelaciji. Zbiljnost radikalnog egalitarizma jest teror, egalitarizam u svakom slučaju nasiljem (makar i nasiljem većine nad manjinom) može provoditi traženu nivelaciju.

Temeljni prigovor egalitarizmu ne bi smio polaziti od uvida u njegov ideološki karakter, koji se očituje u tomu da se iza egalitarističke ideje jednakosti nerijetko dađe razotkriti prikriivanje različitih oblika nejednakosti, nejednakosti u pogledu moći i privilegija, pa i u pogledu materijalnog položaja (»Neke su životinje jednakije od drugih«, rekao bi George Orwell). Ta ideološka funkcija egalitarističkog koncepta jednakosti dađe se obilno dokumentirati na temelju iskustava tzv. realnog socijalizma, u najevidentnijem obliku u Maovoj Kini, ali kontekstualno ona nije od središnje važnosti. Ono što je odlučujuće jest uvid u to da egalitaristička inačica ideje jednakosti smanjuje moguću razinu (individualne, skupne i svake druge) slobode ili čak i isključuje važenje ideje slobode ukoliko se ona razumije individualistički. Apsolutizira se kolektivna sloboda ili sloboda kolektiviteta, dakle sloboda se rezervira za jedan apstraktni entitet, jednu uistinu metafizičku utvaru.⁹ Nema nikakve dvojbe da je Narodna Demokratska Republika Koreja slobodna država, pa su stoga i Korejanci koji žive na sjeveru poluotoka slobodan narod u suverenoj državi (oni ne ovise ni o Kinezima, ni o Rusima, ni o Amerikancima). No, to što pripadaju slobodnom narodu i žive u suverenoj državi ne znači da se neki konkretan Korejanac ili neka konkretna Korejanka doista mogu označiti kao slobodna ljudska bića, bar ne u značenju slobode koje dominira u glavnim smjerovima suvremene filozofije i političke teorije.

Alternativu nudi poimanje jednakosti kao jednakopravnosti i kao jednakosti u šansama. Jednakopravnost u (ljudskim i građanskim) pravima i u dužnostima i jednakost pred zakonom predstavljaju neosporne momente koji nude oslobađanje koncepta jednakosti od egalitarističkih stramputica. Naprosto, različiti smo, razlikujemo se po našim težnjama, preferencijama, obrazovanju, sposobnostima, te u toj našoj različitosti težimo jednakosti koja neće predstavljati nivelaciju, namećući nam ograničenja koja nisu nužna niti zahtjeve koje nismo u stanju valjano ispunjavati, jednakosti koja neće ni našu slobodu svoditi i svesti na apstraktnu slobodu ovog ili onog metafizičkog entiteta. Poteškoće s tim konceptom nisu principijelne naravi, već ovise ponajprije o zanemarivanju (ili čak i ignoriranju) faktičkog konteksta koji u danim okolnostima onemogućuje prijelaz iz čisto formalne u faktičku jednakopravnost i koji ograničava zbiljsko provođenje jednakosti pred zakonom ili jednakosti u šansama. Klasičan primjer koji ilustrira tu vrstu poteškoća jest provedba jednakosti pred zakonom. U demokratski ustrojenoj državi – zanemarimo li, ne tek teorijski moguću, korupciju i druge forme socijalne i političke patologije – svi su jednaki pred zakonom i svatko ima pravo na stručnu obranu ukoliko je osumnjičen odnosno optužen za neko kažnjivo djelo. No, ne može svaki kriminalac platiti sposobnog (što znači i skupog) odvjetnika specijaliziranoga za oslobađanje mafijaških bosova od odgovornosti za počinjena kažnjiva djela. Sitni i nesposobni lopovi (što znači lopovi skromnih platežnih mogućnosti) nalaze se u neravnopravnom položaju u odnosu na svoje kolege koji uživaju zaštitu moćnih kriminalnih klanova, a posebno su neravnopravni u odnosu na krupne kriminalce.

Na taj način uspostavljena nejednakost ukazuje na faktičko isključenje pravednosti iz formalne jednakosti pred zakonom. Pravednost naime jednoznačno i bezuvjetno zahtijeva da počinitelj svakoga zločina bude kažnjen u skladu s težinom i »društvenom opasnošću« tog zločina, a ne u skladu s financijskom

snagom i društvenom ili političkom moći počinitelja. Slično je i s jednakošću šansi: ideja jednakih šansi za sve je neosporna, ali njezina zbiljnost opet ovisi o danom kontekstu. Ako, primjerice, u okolnostima redukcije proračunskog plaćanja troškova visokog obrazovanja¹⁰ svi studenti/ice imaju jednake šanse da se nađu među onih 30% koji će biti oslobođeni plaćanja troškova studija, pa stoga, načelno govoreći, o koeficijentu njihovih sposobnosti i zalaganja ovisi hoće li se ili neće naći među njima, odatle ipak ne slijedi da su svi oni doista u jednakom položaju. Oni/e među njima koji dio ili veći dio radnog dana moraju posvećivati djelatnostima usmjerenima na priskrbljivanje sredstava za život (jer javni fondovi ne daju stipendije i kredite a nemaju imućne roditelje niti prebivaju u gradu u kojemu studiraju) sasvim sigurno neće biti u jednakom položaju kao oni koji mogu cjelokupno raspoloživo vrijeme posvetiti studiju. Kontekstualni uzroci dovode tu do isključenja formalne jednakopravnosti, a proklamirana pravednost dopijeva do toga da se bez mnogo pretjerivanja smije označiti kao prazna riječ bez pokrića.

Ovdje u igru iznova ulazi pojam pravednosti. Ideja pravednosti može se tumačiti – a faktički se doista i tumači¹¹ – u egalitarističkom ključu, ali jednako tako i u ključu deriviranom iz koncepcija principijelne nejednakosti; naposljetku, i u ključu Platonovog Trazimaha (gdje se ona izjednačava s korišću jačega).¹² Razmotrimo li ta međusobno nepomirljiva tumačenja ideje pravednosti moći ćemo zaključiti da značenje pojma pravednosti (čiji je zajednički nazivnik taj da svakomu pripada ono što je njegovo) ovisi o značenju koje se pridaje pojmu jednakosti: ako su svi jednaki u smislu jednakosti želudaca, onda pravednost nužno mora biti konotirana egalitaristički, ako su svi jednaki a ujedno i svojoj faktičnosti i različiti, slijedi adekvatno tumačenje ideje pravednosti (primjerice, u smislu tzv. pozitivne diskriminacije, pri čemu bolesnima na temelju tako tumačenog pojma principa pravednosti pripadaju i stvari na koje zdravi ne mogu pretendirati, odraslima ne pripadaju neka prava koja su primjerena djeci, itd; ako su pak svi jednaki u šansama, onda pravednost predstavlja ispunjenje stupnja iskorištenosti inicijalnih šansi. No, ako su ljudska bića principijelno nejednaka (i to u vrijednosnom smislu, u smislu,

9

O pojmu metafizičke utvare usp. Lino Veljak, »Čovjek kao metafizička utvara«, *Filozofska istraživanja*, Vol. 28, 109 (1/2008), str. 13–20.

10

Neoliberalna koncepcija ukidanja »besplatnog obrazovanja« zaslужivala bi, dakako, poseban komentar, no to bi izlazilo izvan okvira teme. Međutim, ostajući u okviru glavne teme, a to je razmatranje jednakosti i pravednosti (a to razmatranje zadobiva svoj neosporan smisao ukoliko vodi računa o kontekstu obilježenom idejom i zbiljnošću ili mogućim ozbiljenjem demokracije), vrijedilo bi, kad već govorimo o obrazovanju, bar u naznakama uputiti ona Deweyjeva filozofijska promišljanja problematike odgoja koja rezultiraju uvidom u jednakopravnost razvijanja ideje jednakosti i ideje različitosti kao dva temeljna cilja kojima demokratski odgoj i obrazovanje teže. Jednakopravnost tih ciljeva proizvodi napetost, ali ne i međusobno isključivanje, već otvara prostor neegalitarnog prakticiranja jednakosti i nezoolgijskog afirmiranja različitosti i prava

na razliku. Usp. John Dewey, *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*, The Free Press, New York 2008., kao i Melvin C. Baker, *Foundations of John Dewey's Educational Theory*, Atherton, New York 1966.

11

Sustavan prikaz različitih tumačenja ideje pravednosti dao je Norberto Bobbio (usp. *Desnica i ljevica*, Feral Tribune, Split 1997.). Usp. i John Rawls, *A Theory of Justice*, The Belknap of Harvard University Press, Cambridge 1999., te John Rawls, *O liberalizmu i pravednosti*, Hrvatski kulturni dom, Rijeka 1993., Ronald Dworkin, *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*, Harvard University Press, Cambridge 2000., i Mojmir Križan, *Pravednost u kulturno-pluralnim društvima: u kontekstu liberalizma i socijalne demokracije*, Pan liber, Osijek–Zagreb–Split 2001.

12

Usp. *Politeia*, 352d–357d.

primjerice, više vrijednosti plavookih u odnosu na one koji imaju neku drugu boju očiju ili više – biologijski i socijalno-etički determinirane vrijednosti muškaraca u odnosu na žene), onda pravednost zadobiva značenje norme prema kojoj jednakima pripada jednako a nejednakima nejednako. Odbacujući, iz razloga evidentne neodrživosti, kako egalitarističku tako i ovu posljednju koncepciju pravednosti, preostaju nam druga i treća koncepcija. Koncepciji jednakosti koja se temelji na uvažavanju različitosti među načelno jednakim ljudskim bićima često se prigovara da ne vodi računa o momentima kao što su zalaganje, marljivost, odgovornost i sl. – čime se favorizira parazitski sindrom, pa se kao ilustracije za argumente te koncepcije navodi, primjerice, zloraba stanovitih prava svojstvenih socijalnoj državi, kao što je pravo na naknadu za nezaposlene, što koriste oni koji namjerno ne žele raditi pa žive na teret socijalnih fondova. Stoga se kao prikladan put k pravednosti nudi (pa i nameće) onaj put što ga zacrtava koncepcija koja proizlazi iz ideje jednakosti u šansama. Poteškoća s tom koncepcijom sastoji se u uvidu u zbiljnost društva zasnovanoga na ideji ničim ograničenoga tržišta, gdje socijalna pozicija bilo koje individue i bilo koje skupine ne ovisi ni o marljivosti ni o sposobnosti, već – odviše često a da bi to moglo biti proglašeno slučajnošću ili statističkom greškom – o snalažljivosti ili čak o sasvim slučajnim učincima djelovanja slijepih sila nastalih reprodukcijom logike profita. Na taj način ispostavlja se da se u isuviše velikom broju slučajeva uopće ne radi o primjeni ideje pravednosti već o njezinu isključenju na temelju djelovanja naizgled kontingentnih faktora. Ili, drugim riječima, tu se može govoriti o pravednosti jedino ukoliko se suglasimo s Trazimahovom definicijom pravednosti kao koristi jačega, pri čemu ni sama ta (u danom kontekstu tržišno i financijski konotirana) jakost »jakih« nije učinak bilo čega drugoga što ne bi bilo svedeno na podudarnost snalažljivosti i izvanjskih okolnosti koje ne podliježu bilo kakvoj racionalnoj kontroli.

Očigledno je da kontekst koji dovodi do međusobnog isključivanja principa jednakosti (kao jednakosti u šansama) i principa pravednosti izravno ovisi o dominantnoj (odnosno univerzalno vladajućoj) logici reprodukcije života, a to je logika profita kao samosvrhe. U tom se smislu mogu razmatrati učinci te logike na materijalnu poziciju (ali i životnu poziciju, u obuhvatnom smislu riječi) individua i skupina zatečenih u žrvnju danosti.

Kao moguć duševni izlaz iz evidentiranih poteškoća i tjeskobe što ih ta evidencija može izazivati, nudi se priklanjanje maltuzijanskoj metodi prosudbe i općenito maltuzijanskoj vrijednosnoj ljestvici. Priklanjanje toj ponuđenoj alternativni rezultira jednim osebnim moralizmom koji počiva na pozitivnom vrednovanju sposobnih i uspješnih (čija uspješnost dokazuje i njihovu marljivost) i negativnom vrednovanju nesposobnih, neuspješnih te stoga i socijalno (pa odatle i moralno) marginaliziranih, onih čija neuspješnost upućuje na njihovu lijenost. Ako se usvoji takvo moralističko razrješenje naznačenih poteškoća, onda više uopće i nije potrebno bilo kakvo verbalno (nerijetko licemjerno) zaklinjanje na jednakost – ono ima svoj preostali smisao tek ukoliko je u funkciji demagogičkog prikrivanja zbiljskog stanja stvari). Pojam pravednosti tada definitivno dobiva značenje: pravedno je da jednakima pripada jednako a nejednakima nejednako, ovisno o stupnju njihove nejednakosti; međutim, ni uspješni nisu međusobno jednaki, jer su neki uspješniji od drugih (osim toga uspješni mogu postati neuspješnima, a u određenim slučajevima moguće je i obrat), ali svima koji su uspješni pripada nagrada, kao što neuspješnima pripada samoskrivljena kazna (manje neuspješnima – socijalna i ljudska marginalizacija, dok najneuspješnijima, onima koji su najlijeniji i najnesposobniji – slijedi oskudica, beskućništvo, a u konačnici čak i smrt od gladi).

Ako se pak nekomu može činiti da priklanjanje takvom neomaltuzijanskom (ili kako ga već možemo imenovati) moralizmu ideologije slobodnoga i ničim ograničena tržišta vodi u obnovu zoologije kao prirodnog stanja ljudske društvene interakcije i čovječanstva u cjelini, te ako iz takve prosudbe netko još i zaključi kako takvo prirodno stanje nije adekvatno optimumu poželjnoga i mogućega, onda će slijediti jedan posve drugačiji zaključak. A taj se zaključak sastoji u odbacivanju alternative (još jedne u nizu lažnih alternativa) između egalitarističkog razumijevanja i prakticiranja jednakosti (»jednakosti želudaca«) i neoliberalne (preciznije neoliberalističke)¹³ interpretacije ideje jednakosti u šansama. Iz tog odbacivanja navedene lažne alternative može slijediti relativizam, toliko mio mnogim zastupnicima postmodernizma.¹⁴ No, relativizam već i načelno onemogućuje uvid u lažnost lažnih alternativa, svodeći učinke njihova odbacivanja na estetičku prosudbu prema kojoj su one neprihvatljive uslijed njihove odvratnosti. Relativizam ujedno onemogućuje i uvid u pogubne učinke najraznovrsnijih tipova apsolutizacije kojima se proizvode dogme i metafizičke utvare, otvara prostor za najraznovrsnije tipove totalitarističkog lažnog razrješenja evidentiranih antinomija, te umanjuje moć mišljenja da primjereno zahvati svoj predmet i suoči se s njime, umanjuje šanse životu da razvije svoje potencijale.

Tek se odbacivanjem relativizma može otvoriti prostor za racionalno tematiziranje učinaka uvida u to da (neegalitaristička) jednakost i (nemaltuzijanska) pravednost nisu međusobno nepomirljive ideje utemeljeno na spoznaji da nema zbiljske pravednosti bez jednakosti, niti pravedne jednakosti bez pravednosti za sve, te da je tek na tim pretpostavkama moguća zbiljska jednakopravnost.

Lino Veljak

Gleichheit ohne Freiheit oder Gleichheit ohne Gerechtigkeit?

In diesem Beitrag werden die Konsequenzen differenzierter Auffassungen der Idee des Gleichheits auf den Bereiche der Demokratietheorien und besonders der politischer Praxis nachgedacht. Nur durch die Differenzierung der Schlüsselbegriffe (wie Gleichheit, Gleichberechtigung, Gleichschaltung, usw.) könnte man diejenige falsche Alternativen aufheben, die aus dem unaufgeklärten Gebrauch bezüglich der Begriffe und Ideen folgen, und ihre Umgestaltung in die gehaltlose Wörter vermeiden. Dadurch wird möglich auch die Frage um die Möglichkeit eines dritten Wegs stellen, der in der Lage wäre, die falsche Alternative zwischen totalitaristischen Egalitarismus und zerstörenden Neoliberalismus überzuwinden.

Schlüsselwörter

Gleichheit, Gleichberechtigung, Freiheit, Egalitarismus, Gleichschaltung, Gerechtigkeit

13

Mnogi po samorazumijevanju klasičnoj liberalnoj tradiciji vjerni autori s indignacijom odbacuju pokušaje da se koncepcije što ih reprezentiraju Čikaška škola (Milton Friedman i dr.) ili Virdžinijska škola političke ekonomije (James Buchanan, Gordon Tullock i dr.) legitimiraju kao sljednice liberalizma, te insistiraju na nužnosti njihove jasne pojmovne diferencijacije u odnosu na liberalizam. Niz drugih autora ne vodi, međutim, računa o nužnosti takve diferencijacije. Usp. Andreas Renner, »Neoliberalismus – Versuch einer Begriffsklärung«, u: Walter Bührer (ur.), *Die Schweiz unter Globalisierungsdruck*,

Sauerländer, Aarau 1999., Christian Laval, *L'Homme économique, essai sur les racines du néolibéralisme*, Gallimard, Paris 2007., i Philip Plickert, *Wandlungen des Neoliberalismus*, Lucius&Lucius Verlag, Stuttgart 2008.

14

Usp. Jack W. Meiland, Michael Krausz, *Relativism, Cognitive and Moral*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 1982., i Maria Baghramian, *Relativism*, Routledge, London 2004., kao i Diego Marconi, *Per la verità. Relativismo e la filosofia*, Einaudi, Torino 2007., te Raymond Bourdon, *Le relativisme*, PUF, Paris 2008.